Notiser

Billerud 100 år

Papperstillverkning har bedrivits i Sverige sedan 1500-talet. Fram till mitten av 1800-talet var råvaran textillump och bristen på denna begränsade effektivt utbudet av papper. Tillverkningen bedrevs dessutom länge för hand, den första pappersmaskinen infördes 1832 vid Klippans pappersbruk. Trämassemetodernas genombrott under 1800-talets andra hälft fick därför samma revolutionerande betydelse för pappersproduktionen som götstålsprocesserna för stålproduktionen. Billigt papper kunde nu i stora kvantiteter framställas av slipmassa (mekanisk massa), sulfatmassa och sulfitmassa.

Massafabriker har genom tiderna funnits på drygt 250 orter i Sverige. Skandinaviens första träsliperi anlades 1857 av D O Francke på ön Öhnan vid Trollhättefallen. De första sulfatfabrikerna, Delary i Småland och Värmbol i Södermanland, konstruerades av S Lewenhaupt och togs i drift 1872. Strax därpå, 1874, tog C D Ekman vid Bergvik i Hälsingland den första sulfitfabriken i världen i drift. Han hade själv utarbetat metoden. På hemmanet Billerud invid Säffle uppförde Victor Folin och Gustaf T Lindstedt 1883 landets tredje sulfitfabrik – i dag den äldsta bestående i Sverige.

Vid bildningen av Billeruds AB 1883 tillsköts kapital förutom av Folin och Lindstedt av K A Wallenberg (Stockholms Enskilda Bank), P Malmberg, E Pettersson och F H Smith. De båda förstnämnda var de egentliga grundarna. Folin var ingenjör och kom närmast från Munkedals AB i Bohuslän, där han varit anställd som verkmästare. Han hade genomfört en serie förberedande experiment med sulfitmetoden, ritat och svarat för uppförandet av Billerudsanläggningen, och kom vid produktionsstarten i mars 1884 att fungera som teknisk chef. Utåt stod han dock i skuggan av den betydligt äldre Lindstedt, som varit skogsförvaltare på Munkedal och nu blev disponent på Billerud.

Folins fabrik var inte utan tekniska finesser. Anläggningen blev prototyp för flertalet senare anlagda sulfitfabriker. Här användes för första gången fasta, stående kokare (2 st à 2 500 kubikfot). De uppvärmdes med indirekt ånga via blyrörsslingor. För basning av flisen kunde direkt ånga tillföras. Kokarplåten var som brukligt förblyad mot den frätande syran men skyddades dessutom mot mekanisk åverkan av ett slitskikt av inmurat tegel. Kokaren kunde lätt fyllas och tömmas, massan spolades ur med vatten. Utöver kokeriet inrymde fabriken syraberedning, sileri, packsal och kontor. I angränsande byggnader fanns barkeri, såghus, pannhus och pumphus med en 4 hk ångmaskin inköpt från Barber & Co i Hamburg.

I dessa lokaler sysselsattes under det första verksamhetsåret 75 arbetare, varav sju kvinnor. Även barnarbete förekom. Arbetet utfördes i 12-timmarsskift och timlönen varierade mellan olika befattningar från sju till tjugo öre. Där fanns kokare, snickare, svavelbrännare, sågare, massasorterare, koldragare, barkare, stenarbetare, timmermän, packare, eldare, tegeldragare, maskinister samt reparatör och dagsverkare. Den första årsproduktionen blev 454 ton massa, som såldes för 116 905 kr och gav en vinst på 7 200 kr. Folin och Lindstedt hade i en förhandskalkyl visserligen räknat med vinst redan under inkörningsperioden, vilket var djärvt i överkant, men K A Wallenberg blev överraskad. Han övertalade snart Folin att bygga upp en ny sulfitfabrik (Storvik) och 1888 utsågs Folin till verkställande direktör i Storviks Sulfit AB. Lindstedt stannade i Billerud till 1904.

Billeruds sulfitfabrik år 1892. I förgrunden Byälven med järnvägsbron, anlagd 1879. I bakgrunden t v Säffle station. Bakom fabrikens huvudbyggnad kan de för dåtidens sulfitfabriker så karakteristiska syratornen iakttas. Anordningen är permanent men påminner onekligen om byggnadsställningar kring skorstenar. Oljemålning av Gumme Åkermark. (Foto: Sonja Johansson.)

Råvarutillgången var god under massaindustrins "gründerperiod". Järnbrukens träkolsförbrukning kulminerade på 1880-talet, varefter skog i klenare dimensioner successivt frigjordes för massaproduktion. Det alltmer ordnade skogsbruket lämnade dessutom gallringsved och vid sågtimmeravverkning togs de klenare toppstockarna tillvara. Flertalet massafabriker övertog skogstillgångar m m efter nedlagda järnbruk ("bruksdöden") eller anlades i anslutning till sågverk och pappersbruk. Billerud fick egen skog först genom förvärvet av Stömne Bruks AB 1899. Det rörde sig då om 7 000 ha produktiv skogsmark. Under årens lopp inköptes och fusionerades ytterligare ett stort antal företag med skogsegendom. I dag uppgår arealen till 600 000 ha i Sverige och 25 000 ha i Portugal. De största tillskotten har gjorts under senare tid: 113 000 ha vid förvärvet av Hellefors Bruks skogsrörelse 1958 (stålrörelsen köpte SKF) och 355 000 ha 1978, då Uddeholms skogsrörelse slogs samman med Billeruds AB till Billerud Uddeholm AB. Namnet ändrades 1983 återigen till Billeruds AB.

Sommaren 1899 brann Billerudsanläggningen ned till grunden. Den var uppförd i trä och en ny fabrik i tegel murades omgående upp på samma plats. Den försågs med internt järnvägsspår 1902, elektrifierades 1911 och kompletterades med en spritfabrik 1919 och ett pappersbruk 1922. Under tiden förvärvades eller uppfördes massafabriker, pappersbruk, sågverk, kraftverk m m på en rad andra orter i Värmland. Under den legendariske disponenten Christian Storjohann (1907–1947) utvecklades Billerud sålunda till ett storföretag, börsnoterat fr o m 1926. Egen rederirörelse drevs 1916–1965, försäljningskontor etablerades med början 1931 utomlands och dito produktion med början 1964. Produktionen utomlands bedrivs i dag vid massafabriken CELBI i Portugal, som till 71 % ägs av Billerud och till 29 % av den portugisiska staten, wellpapp-

fabriker i Frankrike, Västtyskland, Osterrike och Malta samt vid säckfabriker i Belgien och England. Billerud har dessutom en minoritetspost (7 %) i världens största eucalyptusmassafabrik, Aracruz i Brasilien.

Billeruds AB har således med sina dotterbolag utvecklats till ett multinationellt koncernföretag. Basen utgör dock fortfarande de värmländska skogarna och merparten av produktionen sker i anslutning till dessa. Billerudsanläggningen är i dag ett av Europas modernaste specialpappersbruk med fettäta papper för bl a smör- och margarinförpackningar som ledande produkt. Sulfitfabriken är alltjämt i drift och sedan Folins och Lindstedts dagar finns också huvudkontoret i Säffle. Stora enheter är vidare de integrerade massa- och pappersbruken Gruvön och Skoghallsverken samt de moderna sågverken i Billingsfors, Gruvön, Hällefors och Skoghall. Produktion bedrivs dessutom i tre förpackningsfabriker och en kemikaliefabrik. Koncernen har i dag drygt 8 000 anställda (varav ca 1 700 utomlands) och en årsomsättning på över fyra miljarder kr.

Billeruds tillväxt har i stor utsträckning skett genom fusioner men även genom nyföretagande och investeringar i ny teknik och nya produkter. Bland massaprodukterna lanserades t ex konstsilkemassa 1921, halvkemisk massa (av björk) 1957, eucalyptusmassa (i Portugal) 1967 och fluffmassa (riven cellulosa) 1980. Papperstillverkning har bedrivits inom koncernen sedan 1917. Här tillkom bl a blekt kraftpapper 1932, papperssäckar 1936, vätskekartong 1948, kraftliner och wellpapp 1958, sopsäckar 1959 och fluting 1968. Även om vidareförädlingen kan drivas längre inom Billerud så begränsas ändå den fortsatta expansionen av tillgången på skog. Företaget söker därför utveckla engagemanget i de tropiska områdena och 1982 gick man in i ett skogsindustriellt projekt i Folkrepubliken Kongo. Där är det inte fråga om skövling av urskog utan om nyplantering av snabbväxande eucalyptusträd på delar av savannen. I anslutning till dessa odlingar avser ett konsortium att anlägga en massafabrik.

Jan-Erik Pettersson

Källor

Arpi, G (red), Sveriges skogar under 100 år. I, Sthlm 1959.

Billeruds bruk 75 år, 1883–1958. Säffle 1958.

Billerudsörnen, nr 4/1966.

Billerud Runt, nr 1/1982.

Billerud, årsredovisning 1982. Säffle 1982

Bosaeus, E, Utveckling av produktion och teknik i svensk massaindustri 1857–1939. Sthlm 1949.

Clemensson, G (red), Svenska pappersbruksföreningen 1923–1948. Sthlm 1948.

Detta är Billerud. Säffle 1961.

Gasslander, O, Bank och industriellt genombrott. Stockholms Enskilda Bank kring sekelskiftet 1900. I, Sthlm 1956.

Hedström, R, Fack i företagsledning. Billerud-Uddeholmfusionen. Sthlm 1980 (Arbetslivscentrum, 1980:37).

Höök, S (red), Billerud 1883–1983. Säffle 1983.

Information från Billerud, nr 3/1957.

Larson, A, Den svenska kemiska industrien. I, Sthlm 1922.

Några data om Billerud. Säffle 1948.

Rydholm, S, "Den värmländska skogsindustrins strukturomvandling". Värmland förr och nu, årg 66 1966.

Schyman, I, Christian Storjohann. Mannen som byggde Billerud. Sthlm 1968.

Svensk skogsindustri i omvandling – utvecklingen sedan 1950. I, Sthlm 1971 (Skogsindustriernas Samarbetsutskott, Strukturutredningen).